

Dorovský, Ivan

Od dějin Bulharů k dějinám jihoslovanů

In: Dorovský, Ivan. *Konstantin Jireček : život a dílo*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, pp. 91-105

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121849>

Access Date: 04. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OD DĚJIN BULHARŮ K DĚJINÁM JIHOSLOVANŮ

Období od vydání Dějin národa bulharského (1876) do Jirečkova odjezdu do osvobozeného Bulharského knížectví (1879) bylo naplněno usilovnou prací také na dějinách Jihoslovanů.

V roce 1878 se K. Jireček rozhodl bádát v dubrovnických archívech. Věděl, že pro dějiny balkánských národů jsou významná dvě místa: Dubrovník (bývalá Ragusa) a Svatá hora (Athos) na poloostrově Chalkydík v Řecku. Archív bývalé Dubrovnické republiky (do roku 1808) však nebyl badatelům přístupný, protože z něho v různých dobách zmizely četné vzácné listiny a archívni materiály. Díky známostem Konstantinova otce s místodržitelem Dalmácie generálem G. Rodičem se mu však podařilo dostat povolení studovat archívni materiál. A tak počátkem srpna 1878 odjel Jireček do Dubrovniku, kde měl původně v úmyslu pobýt čtyři až šest týdnů.¹ Pak chtěl navštívit Bar (Antivari) a počátkem října se vrátit do Prahy. Byl tam v době, kdy rakousko-uherské vojsko 4. října 1878 obsadilo Bosnu a Hercegovinu. V medailónku k Jirečkovým padesátinám se sice píše, že v Dubrovniku pobyl od srpna do listopadu,² pravda ovšem bude ta, že tam pobyl tři měsíce, jak sděloval počátkem prosince 1878 V. Palauzovovi: „Byl jsem v Dalmácii a seděl jsem tři měsíce v Dubrovniku, kde jsem se zabýval studiem tamních bohatých archívni pokladů.“ Jireček se opět pustil do vědecké práce, kterou jakoby na čas přerušily balkánské události, především rusko-rumunsko-turecká válka. „Z Dubrovniku jsem si dovezl mnoho hezkých a důležitých materiálů,“ svěřoval se V. Palauzovovi.

Bylo zřejmé, že K. Jireček byl jedním z prvních, ne-li první badatel vůbec, který se pustil do studia dubrovnických archívni materiálů systematicky a s nezbytnou paleografickou a jazykovou přípravou. Velké množství materiálu, který vytěžil, začal hned po svém návratu zpracovávat, takže již počátkem června 1879 byla jeho důkladná historicko-geografická studie *Obchodní cesty a hornictví v Srbsku a Bosně za středověku* (Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während

¹ *Iz archiva na Konstantin Jireček, I, 157.*

² R. O., *Konstantin Jireček. K jeho 50. narozeninám*, Osvěta, 1904, 685.

des Mittelalters) hotova a odevzdána do tisku.³ Byl to jeden z jeho „nových životních úkolů“, který pojednával o „obchodních cestách a o zaniklém již hornictví v Srbsku a v Bosně za středního věku, založená nejvíce na neznámých potud listinách dubrovnických“. Nebereme-li v úvahu Jirečkovy četné recenze a odborné referáty o srbských pracích, bylo to jeho druhé rozsáhlejší a důkladnější vědecké dílo pojednávající o srbských dějinách. S jeho habilitační studií o hlavní cestě z Bělehradu do Cařihradu a o balkánských průsmycích má mnoho společných rysů. Do určité míry lze říci, že tvoří jisté její pokračování. V obou studiích převažuje Jirečkem zdůrazňovaný historicko-geografický zřetel. Zatímco první studie pojednává o východní části Balkánského poloostrova, druhá se zabývá jeho západní polovinou. V porovnání s první studií je druhá Jirečkova práce mnohem zralejší, propracovanější, materiálově bohatší, třebaže je časově úžeji vymezena a končí polovinou 15. století, kdy Turci zcela ovládli Balkánský poloostrov.

Otázky dějin obchodních cest a národnostních poměrů nezpracoval Jireček ve formě doplňků nebo kratších či obsírnějších exkursů, nýbrž pojednal o nich v samostatných kapitolách. Jirečkově pozornosti neušly ani otázky obyvatelstva a hranic zbylých románských provincií v Dalmácii a dále na jihu Jaderského pobřeží až v okolí dnešního albánského přístavního města Drače (italsky Durazzo, bývalé Dyrrhachion) v období středověku. Zvláštní pozornost věnoval Jireček Dubrovniku a jeho čilým obchodním stykům s mnoha zeměmi Západu i Malé Asie. Podal rovněž přehled slovanských kmenů, z nichž se zrodily raně středověké státní útvary, a pojednal též o územním rozmachu státu ve 13.—15. století v Bosně a Srbsku. Středověké hornictví v Bosně a v srbských zemích správně hodnotí autor jako zdroj bohatství státu, vyjmenovává jednotlivé druhy těžených rud a hlavní střediska těžby.

V 25. kapitole, jedné z nejrozsáhlejších a materiálově nejhodnotnějších kapitol svých bulharských dějin, o nichž jsme již pojednali, zmínil se Jireček také o německých kolonistech, kteří se zabývali v Bulharsku i v Srbsku hornictvím. Na základě Ljubičova popisu jihoslovanských mincí Jireček mohl o nich napsat s jistotou, že pocházeli se Sedmihradsko a že přišli na Balkánský poloostrov z Uher přes Bosnu a že všude u Srbů i u Bulharů byli nazýváni Sasi. O nich se ostatně zmiňoval již P. J. Šafařík.⁴

Dubrovnický obchod, o němž autor dosti podrobně psal, hrál zprostředkovatelskou úlohu mezi Srbskem, Bosnou a ostatním blízkým i vzdálenějším světem. Historicko-topografický popis devíti nejdůležitějších obchodních tepen, které spojovaly dalmatské pobřeží (dnes i na území

³ *Iz archiva na Konstantin Ireček, I, 162, 163, 169.*

⁴ *Šafařík, P. J., Sebrané spisy, III, Praha 1861, 74.*

Albánie) se srbským a bosenským územím a s velkou cařihradskou cestou, Jirečkovu studii uzavírá.

V ČČM Jireček velmi pochválil první jihoslovanskou revui *Vlast* (Otažbina), kterou začal v roce 1875 vydávat v Bělehradě Vladan Djordjević, účastník Husovy slavnosti v Husinci roku 1868. O třech vydaných svazcích se autor recenze vyjádřil velmi pochvalně, neboť v ní nacházel mj. také materiál o tom, o čem sám psal, tj. např. o obchodní politice srbských králů. Především však byla pro Jirečka užitečná a přínosná historicko-zeměpisná studie o starých a nových cestách v jihozápadním Srbsku a geografické příspěvky o Boce Kotorské, o Dalmácii i o Hercegovině. Když pak Jireček vydal svou studii o obchodních cestách a hornictví v Srbsku a Bosně, pravděpodobně poslal výtisk též redaktoru tohoto periodika pro „literaturu, vědu a společenský život“. Tak si lze vysvětlit, že v následujícím 4. čísle obnoveného časopisu (jeho vydání přerušily známé události) *Otažbina* vyšla část Jirečkovy studie o srbském a bosenském hornictví ve středověku.⁵

O prázdninách 1879 odjel Jireček znovu do Dalmácie, kde chtěl původně zůstat do počátku listopadu. Navštívil nejen archiv v Dubrovniku, kde nejvíce pracoval, nýbrž také Boku Kotorskou, Cetyni a Trebinji. Měl v úmyslu také podniknout kratší cesty jak do Hercegoviny a Černé Hory, tak i do Albánie. Vzhledem k návrhům z Bulharského knížectví a z Východní Rumelie, aby nastoupil do bulharských služeb, musel svůj pobyt zkrátit a 8. října 1879 se vrátit přes Vídeň do Prahy.

Oba Jirečkovy pobyty v Dubrovniku a cesty po některých částech slovanského jihu byly vědecky velmi přínosné, neboť — jak sám psal — „nalezl opravdové poklady v archívech, málo známých a dosud také málo dostupných ve staré Dubrovnické republice, ponořil se do studia minulosti Dalmatinců, Bosňanů a Srbů“.⁶

Dříve než vydal tiskem historicko-geografickou studii o obchodních cestách a o hornictví v Srbsku a Bosně za středověku, připravil Jireček pro Muzejní společnost přednášku o Bosně a Hercegovině za středověku, kterou přečetl dne 24. května 1879.⁷ Byla to dosti rozsáhlá studie, v níž její autor pojednal o historii Bosny do 16. století, o jejich vládnoucích rodech a o jednotlivých panovnících, dále o vzniku Hercegoviny „jakožto státu ve státě“ na území bosenské říše atd. Ze stručného nástinu starých bosenských dějin mu vyplynulo, že se ve středověké Bosně „vládní moc nalezala v rukou jednak bána, později krále, jednak vyšší šlechty. K utvoření stavu městského nebylo než několik skrovných počátků“.⁸

⁵ Jireček, K., *Rudarstvo u Srbiji i Bosni u srednjem vijeku*, *Otažbina* 4, 1880, 298–308, 428–439; viz též Zborník Konstantina Jirečka I, Beograd 1959, 205–303.

⁶ *Iz archiva na Konstantin Jireček*, I, 169, 183, 180.

⁷ Jireček, K., *Bosna i Hercegovina za středověku*, ČČM, 1879, 267–288.

⁸ Tamtéž, 273.

Zvláštní pozornost věnoval K. Jireček rozvoji domácího i cizího obchodu a řemesla, politickým a obchodním centrům počínaje od 10. století, charakterizoval střediska těžby stříbra a jiných drahých kovů a podal etymologicky výstižný výklad vzniku toponyma Sarajevo. Rovněž výstižné jsou autorovy výklady dosti složitých náboženských poměrů v Bosně, kde se patarenství (bogomilství) udrželo vlastně až do dobytí země Turky. Není bez zajímavosti, že na rozdíl od jiných zemí bánové a králové bosenská patarenství uznávali a byli dokonce jeho obhájci.

Část svého výkladu, z něhož se pak některé partie staly součástí jeho knihy o obchodních cestách v Srbsku a Bosně, věnoval Jireček bosenskému hornictví a obchodu, který byl za středověku značný. Dovedl dobře vystihnout vztahy mezi bosenskými, srbskými, benátskými a charvátskými obchodními středisky.

Zvláštní postavení mělo město Dubrovnik, jehož obyvatelé si zachovali nezávislost až do počátku 19. století a přečkali tak republiku benátskou i janovskou. Ve středověku a částečně také v období turecké nadvlády měl Dubrovnik ve svých rukou zahraniční obchod Bosny, Srbska i Bulharska. Dubrovčané měli své osady ve vnitrozemí ve všech obchodních a hornických centrech. Dubrovnik spolu se Splitem, ústím Neretvy, které bylo pro Bosnu nejdůležitější, a s Kotorem byly významnými místy, kterými procházel jak dovoz, tak i vývoz zboží. Nejdůležitějšími dovozními artikly byly sůl a sukno, vyvážel se hlavně dobytek, vosk a stříbro.

Římská provincie Dalmatia, jak správně poznamenává K. Jireček, zahrnovala nejen celou Bosnu, Hercegovinu a Černou Horu, nýbrž také části Albánie, Charvátska a Istrie. Byla mimo jiné známá tím, že měla značně vyvinuté hornictví, především dobývání zlata. Ve středověku sice byl vývoz zlata z Bosny nepatrný, zato hornictví stále zůstávalo jedním ze zdrojů středověkého bohatství Bosny i Srbska. K obnově a rozkvětu hornictví došlo nejen na bosenském a srbském území, nýbrž na celém Balkánském poloostrově od 13. do počátku 15. století, kdy sem přišli němečtí kovkopové, tzv. Sasové. Dubrovčané si ovšem i nadále zachovali své postavení jako majitelé dolů (Jireček je nazývá „kapitalisty“), jako zlatníci a mincmistři.

Charakteristika struktury hornických měst, jejich národnostního složení, právního postavení a administrativního uspořádání, stejně jako popis osad, v nichž se dolovalo stříbro, olovo a železné rudy, tvoří součást Jirečkovy stati.

Stať uzavírají stručné poznámky o bosenské a hercegovské literatuře a umění a zmínky o četných masívních náhrobcích, které jsou „charakteristickou známkou celého území“.

Již jsme jednou uvedli, že Jireček své bohaté písemné nálezy v dubrovnických archívech zpracovával nejdříve ve formě přednášek pro členy Královské české společnosti nauk. Tak tomu bylo i při zpracování jeho výpisků o Vlaších a Maurovlaších. Nejprve o této dosud nezpracované

problematice referoval koncem ledna 1879 na zasedání Královské české společnosti nauk, později tuto rozpravu vydal tiskem německy.⁹

V dubrovnickém archívu Jireček objevil četné do té doby nevydané materiály o kmenech, sídlech a způsobu života Vlachů podél Jaderského pobřeží. Při jednom setkání s Franjem Miklošičem ve Vídni na podzim 1878 se mu Jireček svěřil, že v jednom dokumentu našel výraz „brença caseus valahescus“. Protože Miklošiče tyto otázky zajímaly, obrátil se počátkem dubna 1879 na Jirečka s prosbou o přesnější uvedení místa a doby, k nimž se výraz vztahuje. Na Miklošičovo vybídnutí tedy Jireček začal shromažďovat materiály o Vlaších a Maurovlaších v Jaderské oblasti. Jak sděloval obratem v odpovědi Miklošičovi, referát, který o této problematice četl na zasedání Akademie, obsahuje poznámky o proměnlivém významu slova Vlach, o sídlech Vlachů a jejich jednotlivých kmenech v Hercegovině a v přilehlých oblastech, o Vlaších jako pastevcích a chovatelích skotu, o jejich salaších, o Morovlaších a Morlacích (moroulachus, moroblachus), jež se třikrát vyskytují v dubrovnických památkách ze 14. století.¹⁰

Ve své přednášce o Bosně a Hercegovině za středověku Jireček pojednal také o venkovském obyvatelstvu Bosny, které se podle něho dělilo „na pastýře a sedláky“. O vlastnických poměrech půdy nemohl podrobněji psát, neboť mu chyběly prameny. Konstatoval pouze, že „pastýři za pozdního starověku i až do XVI. věku obecně sluli Vlachové“. Pak se pokusil na základě archívních pramenů podat charakteristiku jména Vlach. „Jméno to u Slovanů vždy znamená člověka původu románského, Italiána nebo Rumuna. I pastýři hor srbských, bosenských a hercegovských původně vskutku byl lid románský, potomci římských provinciálů nebo spíše romanizovaných starých Ilyrů, a teprve během středního věku se poslovanili. Pastýři v Pindu a v Makedonii podnes ještě, jak známo, mluví rumunsky (jižní Rumuni, Cinceři, Kucovlaši, Karakazani).¹¹ V dalmatských městech přímořských se pro tyto horské pastýře ujal název Černých Vlachů, Maurovlaši, Morovlachí, Murlachi; Nigri Latini podle výkladu kněze dioklejského (Presbyter Diocleas), jenž v XII. století žil a psal v Baru. Ale během středověku slovo to v krajinách k Adriatickému moři přílezcích pravého národopisného významu svého pozbylo. Za našich dnů Vlach v Bosně, Hercegovině, Dalmácii a Chorvatsku neznamena ani Romána, ani pastýře, nýbrž přívržence církve východní; jen v Srbsku, kde obyvatelstvo ve styku je se skutečnými Rumuny, posud zachovalo se

⁹ Jireček, C., *Die Wlachen und Maurlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag 1879.

¹⁰ *Iz archíva na Konstantin Ireček*, III, 44–45.

¹¹ Správně Karakačani.

ve smyslu původním. Slovem Morlacco se v městech dalmatských a na ostrovech označují slovanští sedláci na pevnině.¹²

Podobný výklad vzniku a proměn etnonyma Vlach najdeme také v Jirečkově již zmiňované studii o obchodu a hornictví v Srbsku a Bosně ve středověku, v níž uvádí ovšem veškeré prameny, z nichž čerpal.¹³

Všechny tři námi rozebírané Jirečkovy studie charakterizuje důkladnost, vědecká preciznost, akribie. Jsou založeny na podrobném studiu existující literatury předmětu. Všechna tvrzení, závěry i hypotézy jsou doloženy příslušnou literaturou, kterou Jireček sledoval a o níž v našem odborném tisku referoval. Především to byly historické práce St. Novakoviće, výklady o středověkých cestopisech P. Matkoviće, materiály z benátských archivů, které objevil Janko Šafařík, příspěvky Simy Ljubiće o středověkých dějinách Slovanů, Pucićovy památky z dubrovnických archivů. Račkého práce o vztahu dubrovnické obce k Bosně a další. A přirozeně také výsledky jeho vlastního bádání v dubrovnických archívech.

Podíváme-li se na odborné práce, které K. Jireček recenzoval např. v ČČM v letech 1877—1879, tedy v době, kdy se připravoval na „další důležitý úkol“ pojednat o srbských dějinách, zjišťujeme zajímavou věc. Všechny jako by tvořily systematickou přípravu k velkým syntetičtějším a důkladnějším studiím, které pak napsal. Recenzované práce se týkaly výhradně balkánské tematiky, nejčastěji to byly knihy srbských nebo charvátských, ale i německých či francouzských slavistů. Tak například Novakovićevo vydání srbských lidových hádanek i Karadžićovy srbské pohádky hodnotil jako „výtvary ducha národního“, jako národní bohatství, které „překypuje živostí a zdravým vtípem a podává vzácný příspěvek k poznání povahy jihoslovanské“. Tři přednášky o průmyslu v Srbsku, které Dragutin S. Milutinović vydal knižně, byly pro Jirečka „obzvláště zajímavé“, neboť přinášely četné zprávy o „průmyslu ve středověkém království a pozdějším cárství srbském, o stavu řemesel za srbského povstání a o dnešním hornictví, mečířství, puškařství a tkalcovství v Srbsku“ a obsahovaly rovněž „mnohé vzácné materiály pro archeologii i pro kulturní historii“. Studie dr. Fligiera o prehistorické etnografii Balkánského poloostrova a Malé Asie zajímaly Jirečka proto, že byly založeny jak na archeologickém, tak také na filologickém i antropologickém bádání. Přinášely výsledky o Ilyrech, předcích dnešních Albánců, o Tráciích, Fryzích a o řeckých místních, osobních i mytologických jménech.¹⁴ První díl Pavlovićových Domácích pramenů k srbským dějinám, v němž autor uveřejnil životy sbrských králů, upravené k přísně historickým účelům, posky-

¹² Jireček, K., *Bosna i Hercegovina za středověku*, 275.

¹³ *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*. Historisch-gographische Studien von Dr. Constantin Jos. Jireček, Prag 1879, 5.

¹⁴ ČČM, 1877, 406—410.

toval Jirečkovi četné informace o spisech prvního srbského arcibiskupa sv. Sávy i o králi Štěpánu Prvověnčaném a o tom, co oba psali o skutcích svého otce Štěpána Nemanje. Při hodnocení Pavlovičova spisu Jireček prokázal už značné znalosti srbských dějin a historických pramenů. Jednak znal Šafaříkovo vydání krátkých letopisů srbských, jednak již měl zřejmě dosti materiálu ke své pozdější práci o Štěpánu Prvověnčaném, neboť opravil jak v Šafaříkově vydání, tak i v Pavlovičově výboru některé paleografické chyby. Pavlovičovu edici sice uvítal a uznal její „nepopíratelnou zásluhu, že se její pomocí studium domácích pramenů starosrbských stane přístupno „mnoha badatelům, které jinak originály odrazují, neboť jsou „dlouhé a přeplněné citáty a modliteb“, neopomněl však podotknout, že „historický badatel arci vždy přihlížeti bude k originálním pramenům samým“. Úplnou chrestomatii veškerého starosrbského písemnictví mu poskytoval Navakovićův spis, který rovněž podrobně rozebral. Nacházel v něm jednak rukopisy staroslověnské, srbskoslovanské, ukázky z historických spisů, ze životopisu králů, z letopisů a legend, ukázky ze zákoníků světských i církevních (např. z Dušanova zákoníku nebo z typikonu sv. Sávy pro klášter studenický, který Jireček připravil do tisku a již předtím vydal), výňatky ze středověké zábavné a poučné literatury i příklady z církevních a světských památek hlaholské charvátské literatury. Některé materiály, např. apokryfy a jiné zábavné spisy, byly uveřejněny Novakovićem vůbec poprvé. Jireček doporučoval Novakovićovu chrestomatii „začátečnickům v slavistice, neboť není knihy, která by s takovou hojností zajímavého materiálu mohla někoho zasvětit v jihoslovanský středověk“.¹⁵

Jihoslovanské tematiky, konkrétně Bosny a Hercegoviny, se týkala dosti rozsáhlá práce bývalého dlouholetého německého konzula v Bosně dr. Otto Blaua, o níž K. Jireček referoval značně podrobně.¹⁶ O. Blau, který pobýval v Bosně od roku 1861 do roku 1872, zařadil se svým cestopisem k cestovatelům Meurerovi, rakouským důstojníkům Rozkiewiczovi, Thoemelovi a Sterneckovi, k Angličanu Evansovi a Francouzi Pricotu de St. Marie.¹⁷ Blauovu knihu označil Jireček za „velmi bohatou“. Podávala totiž mj. popis topografický, orografický a hydrografický i popis osad. V tom spatřoval recenzent její hlavní přínos, neboť v topografických poznámkách „větškána jsou četná pozorování o obyvatelstvu, zprávy statistické a národopisné, zmínky o rolnictví, hornictví, o průmyslu i obchodě, poznámky o nejnovějších dějinách bosenských“.¹⁸ Značnou část svého výkladu věnoval O. Blau bosenským archeologickým památkám a dějinám Bosny. Jeho nálezy vůbec poprvé osvětlovaly některé otázky římské doby

¹⁵ Tamtéž, 652, 654.

¹⁶ ČČM, 1878, 451—455.

¹⁷ ČČM, 1876, 776.

¹⁸ ČČM, 1878, 452.

v Bosně. Zeměpisné a statistické zprávy čerpal Jireček z Kovačevićova popisu Bosny i ze spisu Jukićova.¹⁹ Pro Jirečka byla jistě užitečná rovněž Kiepertova původní mapa Bosny, v níž její autor kriticky zhodnotil existující mapy, zvláště mapu rakouského generálního štábu.

Jak sám Jireček přiznává, mohl ze dvou statistických spisů²⁰ Bogoljuba Jovanoviće „nynější stav knížectví srbského seznati do nejmenších podrobností“. Jovanovićovy práce obsahovaly mj. zprávy o literární produkci Srbů a Charvátů na základě ročních podrobných bibliografických soupisů, informace o vycházejících časopisech a o jejich zaměření, byly v nich vloženy dějiny i současný stav bělehradského Národního divadla i podrobná statistika základních a vysokých škol. Jovanović již předtím vydal podrobnou práci, o níž Jireček referoval.²¹

Dvoji několikaměsíční pobyt v dubrovnických archívech přinesl Jirečkovi kromě již uvedených studií také řadu dalších materiálů. Z pobytu vytěžil rovněž jednu z nejstarších srbských listin, smlouvu pozdějšího srbského krále Štěpána Prvověnčaného s Dubrovčany z roku asi 1250, kterou hned uveřejnil v Glasniku srpskog učenog društva.²² Jako dopisující člen Královské české společnosti nauk, bulharské i srbské učené společnosti Jireček přirozeně cítil povinnost přispívat do jejich odborných časopisů.²³

Za svého pobytu v Dubrovniku se Jireček seznámil s tamními literáty a kulturními pracovníky. Po osvobození Hercegoviny od Turků v roce 1878 se obnovil nejen obchod, nýbrž také písemnictví. Zasloužili se o to především profesori tamního gymnázia — filologové Petar Budmani, polyglot, Luko Zore, jeden z předních znalců dubrovnické literární historie, a básník, znalec slovanských literatur, překladatel klasických děl a vydavatel starých básnických i historických památek hrabě Medo Pucić (Orsato conte Pozza). Především zásluhou L. Zora začal od počátku roku 1879 vycházet čtrnáctideník Slovan (Slovinac), který usiloval o jednotu Srbů a Charvátů, tehdy chápaných jako jeden národ s jedním jazykem, avšak píšící různým písmem. Proto přinášel beletristické příspěvky a články psané jak latinkou, tak i cyrilicí. Jireček jako známý vydavatelů časopisu zřejmě považoval za vhodné (pravděpodobně však byl o to požádán) do tohoto nového časopisu přispět něčím, čím se zabýval a co se vztahovalo k hostitelskému městu. Uveřejnil v něm článek o úsilí starých Dubrovčanů rozšířit hranice své republiky v 15. století.²⁴

¹⁹ Jukić, M., *Zemljopis i povjesnica Bosne*, Zagreb 1851.

²⁰ Jovanović, B., *Statističke beleške*, Beograd 1878; též, *Statistika nastave u Kneževini Srbiji za 1873—1874 školjsku godinu*, Beograd 1878.

²¹ ČČM, 1876, 370.

²² Jireček, K., *Ugovor Stefana Prvovenčanoga sa Dubrovčanima iz godine 1215 do 1219*, Glasnik 47, 1879, 304—312.

²³ *Naše vyobrazení. Dr. Josef Konstantin Jireček*, Světozor 13, 1879, 451—454. Vyobrazení na str. 445.

Od roku 1878 začal Jireček přispívat do berlínských *Jahresberichte für Geschichtswissenschaften* bibliografickými přehledy literatury o jižních Slovanech. Své informace o odborné i umělecké literatuře jižních Slovanů do nich posílal (s přestávkami v letech jeho pobytu v Bulharsku) až do konce století.

S Vatroslavem Jagićem si Jireček dopisoval už od roku 1876. Proto jeho příspěvek k chronologii srbských králů, který uveřejnil v Jagićově Archivu²⁵ pro slovanskou filologii (*Archiv für slawische Philologie*) můžeme považovat za počátek jejich spolupráce na poli vědeckém. Později, jak uvidíme dále, Jireček publikoval v uvedeném Jagićově časopisu některé další stati k dějinám jižních Slovanů.

V roce 1879 začala Jirečkova spolupráce s naučnými příručními slovníky. Jeho balkanistické práce si již v té době získaly značný ohlas v evropských vzdělaných kruzích. Proto neudivuje, že jeho heslo Bulharsko najdeme ve dvou tehdy významných encyklopedických slovnících — v Meyers L. *Lexicon* a v Herdes *Kirchenlexicon*.

O nesmírné Jirečkově pracovitosti svědčí i to, že po návratu z Dubrovníku na podzim 1879 jednak zpracovával výsledky svého bádání, jednak se pustil do úpravy a překladu posledního, třetího dílu učebnice dějepisu Antonína Gindelyho *Allgemeine Geschichte*. V letech 1877—1879 přeložil, upravil a vydal všechny tři díly, které zahrnovaly starověk, středověk a novověk a sloužily jako učebnice pro vyšší třídy středních škol.

Vedle značně rozsáhlé činnosti Jireček vášnivě miloval cestování. Sloužilo mu k poznání nových krajů, jiných lidí, odlišného způsobu života a k získání četných poznatků o navštívené zemi. „Viděl mnohem více světa a mnohem více zažil v něm, než u českých spisovatelů bývá pravidlem,“ napsal o sobě v *Osvětě*. Již od útlého mládí na gymnáziu měl rád přírodopis, dějepis a zeměpis. Vášnivě četl cestopisy, které ho přivedly k podrobnému poznávání map. Jako student na gymnáziu procestoval v srpnu 1868 pěšky jižní Čechy, Šumavu a Dolní Rakousy. O prázdninách zajížděl do Vysokého Mýta, kde kovářil a doktoroval jeho strýc Emanuel. Vůbec hodně cestoval po Čechách, zejména po příchodu na studia do Prahy. Navštívil Roudnici, Mělník, Krkonoše, pruské Kladsko. Jako student pražské univerzity se dost často scházel s mladým francouzským profesorem Ernestem Denisem, který za svého tehdejšího dlouholetého pobytu v Praze studoval české dějiny období husitství. S ním Jireček jezdil na výlety do historicky významných míst, „jednou za letní noci před slunce východem vystoupili na Říp“.²⁶

Výsledkem první Jirečkovy delší cesty na slovanský jih v roce 1874 byla

²⁴ *Slovinac*, Dubrovník 1879, čís. 4., 58—59, čís. 5, 75—76.

²⁵ *Zur Chronologie der serbischen Könige*, *Archiv für slawische Philologie*, III, 1879, 220—221.

²⁶ R. O., *Konstantin Jireček*, *Osvěta*, 1904, 678, 683.

rozsáhlá cestopisná studie *Srbsko, země i lid*, která se stala později vzorem pro obdobné práce,²⁷ neboť nepřinášela pouze autorovy subjektivní dojmy, nýbrž i četné údaje o obyvatelstvu, způsobu života a politické situaci; tyto údaje Jireček čerpal z odborných publikací. Nebylo proto divu, že mu studii o Srbsku první poloviny 70. let 19. století „velice pochválil zejména starý Palacký“.²⁸

Jak se množily Jirečkovy vědecké práce z oblasti Balkánu, rostl také jeho zájem o vlastní poznání Balkánského poloostrova. Bystrý a vnímavý Konstantin Jireček rád a cílevědomě využíval svých vědeckých cest na slovanský jih k poznání země a lidu, o jejichž dějinách bádál a psal. Jeho dva pobyty v Dubrovniku v letech 1878 a 1879 mu přinesly nejen četné poznatky historické, ale také cestopisné.

Jako stálý a osvědčený spolupracovník Osvěty a Světozoru uveřejnil v nich v roce 1877 nejen své dojmy z návštěvy Uppsaly, Stockholmu a překrásných švédských jezer, ale především seznámil čtenáře uvedených časopisů v několika rozsáhlých cestopisných črtách s dalmatským přímořím a s Dubrovnikem.

Časopis Světozor přinášel zejména v letech 1876—1879 velké množství textového i obrazového materiálu o průběhu srbsko-turecké a rusko-turecké války, informace o jihoslovanské literatuře a kulturním životě, povídky a básně českých autorů, mezi nimi např. Rudolfa Pokorného, J. Holečka a dalších, překlady povídek černohorských a srbských spisovatelů, obšírný výklad o Bulharsku, o bulharském povstání v roce 1876, životopisy ruských i srbských generálů a předních kulturních pracovníků atd. Můžeme říci, že tehdejší česká pokrokově a liberálně orientovaná společnost (jako ostatně veškerý slovanský svět) událostmi na Balkáně přímo žila.

Jirečkovy cestopisy, které vyšly v uvedených letech, měly jasný cíl. Byly politicky aktuální a angažované, neboť seznamovaly českou veřejnost se zeměmi, o nichž se tolik hovořilo. Autor se přitom nespokojoval s pouhým popisem krajiny. Spojil se v něm školený historik a geograf s obdivovatelem přírody, s výborným znalcem botaniky, s talentovaným spisovatelem. Jirečkova cestopisná vyprávění jsou velmi široce, ale přesně a promyšleně koncipována. Střídají se v nich lyrické nebo lyrizující pasáže s hodnověrnými údaji historickými, geografickými, literárními, jazykovými a obecně kulturními, které vždy aktualizuje nejnovějšími politickými událostmi.

Jako badatel, znalec a obdivovatel dějin a národů Balkánského poloostrova považoval Jireček za svou politickou povinnost podat svědectví

²⁷ Např. E. Fait, *Makedonie, země i lid*. Viz podrobněji Dorovský, I., *České země a Balkán*. Kapitoly z česko-makedonských a makedonsko-českých styků, Brno 1973.

²⁸ R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 684.

o jihoslovanských krajinách, které poznal z autopsie, neboť „pro vědeckého cestovatele velikou zvláštností je i lid sám se svou prostosrdečnou dobrotou, svými starými zvyky a svým nářečím“.²⁹

Ve svém cestopisném vyprávění Přímoří³⁰ se vrátil k svým poznámkám z první návštěvy Jaderského pobřeží v roce 1874, kterou uskutečnil na zpáteční cestě ze Srbska. „Chci Vám dnes vypravovati, kde a jak jsem se poprvé seznámil s mořem,“ psal hned v úvodu. Jenže souběžně s vyprávěním o Karlovcí seznámil čtenáře také s výročními trhy, do popisu kamenité krajiny vložil výklad o těžkém údělu vesnických obyvatel a zmínil se o třech hlavních charvátských nářečích — kajkavštině, štokavštině a čakavštině. Než začal psát o Rijece a „jejích památkostech“, podal výklad o státoprávních maďarsko-charvátských otázkách, o národnostním složení obyvatelstva, o současném kulturním životě i o české pomoci při výchově vojenských odborníků. „Obyvatelé (asi 14 000) doma jsou Chorvaté, Čakavci, na ulici Italiani, v politice Maďaři, a své děti pilně učí německy. Takovou to neshodu poměrů národnostních s názory politickými zřídka kde nalézt.“ To je přece výstižná charakteristika situace, jaká skutečně byla v 70. letech minulého století nejen v Rijece, ale i v řadě jiných jihoslovanských měst. Jireček dovedl rovněž vystihnout pomalu se rozvíjející národně uvědomovací myšlení spjaté s rozvojem osvěty a školství. Měl plnou pravdu, když napsal, že před rokem 1848, kdy neexistovalo v Rijece například gymnázium, „na mnohých místech po národním vědomí nebylo ani stopy, ledaže se několik osvícených jednotlivců hlásilo k národnosti slovanské, a že chorvátský Bakar v tuhé trval opozici proti pomaďarštěné Rijece“. O obyvatelích Bakarů napsal, že jsou „vesměs Chorvaté, a to vlastenečtí Chorvaté, zabývající se hlavně obchodem zámořským“. Svoje výklady o přímořských dalmatských městech a jaderských ostrovech Jireček prokládal jak stručnými exkursy do historie, tak také vyprávěním např. o úskocích, „proslavených bojovností svou na moři i na suchu“, a o „hrdinech národních písní jihoslovanských“ i současných poměrech politických.

Pro Jirečka bylo příznačné, že se při svých cestách seznamoval s lidmi osvícenými, s kulturními pracovníky a že se ve sporech mezi odnárodněnou a vlasteneckou částí národa vždy „přidal k lidu“ a vyzvedával ty pracovníky nebo instituce, které v Charvátsku hrály úlohu „osvědčeného zápasníka národního pokroku a opravdové autonomie“.

V Kraljevicí (Porto Ré) byl mile překvapen, že v tamní čitaonici (osvětové besedě) byly vyloženy vedle srbských, charvátských a italských novin

²⁹ Jireček, K., *Plavba podél břehů dalmatských*, Světozor 51, 1878, 630–631. čís. 52, 646–647.

³⁰ V Jirečkově bibliografii Cvetkovič, B., Nagi, J., *Trudovete na profesora d-r Konstantin J. Irečeka* (1854–1904), Sofija 1905, je název uveden nesprávně jako Charvátské přímoří.

také noviny české, že vedle obrazů Fr. Račkého a J. Strossmayera visely také podobizny Fr. Palackého a F. L. Riegra a že jej uvítal český učitel z Heřmanova Městce Sebald Cihlář, redaktor pokrokového listu Primorac. Redaktoři a vydavatelé časopisu informovali Jirečka o nejnovějších událostech i o tom, že z tohoto kraje pocházejí významní charvátští představitelé kultury, např. Franjo Rački, Adolf Veber, Petar Matković, bán Ivan Mažuranić aj.

Přístavu Kraljevici, který o několik let dříve navštívil také J. Neruda a V. Hálek,³¹ věnoval Jireček ve svém cestopisu značné místo. V souladu se zaměřením si povšiml sociální skladby a způsobu obživy obyvatelstva, jehož mužská část trávila většinu roku na lodích, které brázdily světová moře. „Doma, jmenovitě v letě, zůstávají jen ženy, které obstarávají všechnu práci i doma i na poli. A jaká je to práce! Pomyslete si, že vše na suchu není než suchá skála, všude jen kamení, ostré, neplodné kamení. Daleko široko nikde není pramenité vody, nýbrž jen cisterny s vodou dešťovou. Tu třeba s velikým namáháním odvalovat balvan po balvanu, kámen po kamenu a skládati je ve zdi, ohrady a terasy; na pracně vydobytém pruhu plodné půdy sází se pak vinná réva (trsje).“ Je tu stručná a výstižná charakteristika těžkého údělu přímořského obyvatelstva. Kraljevica, podobně jako Bakar, Rijeka nebo Terst, byla od roku 1778 svobodným přístavem a měla podle Jirečka značně rozvinutý obchod. Odváželo se odtud velké množství dříví až do Francie a také „dovoz nebyl nepatrný“.

Druhý Jirečkův cestopis *Plavba podél břehů dalmatinských* vyšel ve Světozoru v prosinci 1878. Pojednával v něm o své cestě, kterou podnikl v srpnu 1878 z Vídně přes Terst a odtud po moři do Dubrovníku, jenž se mu stal „obydlím na několik měsíců“. Cestopis má podobné členění výkladu jako všechna jeho předcházející vyprávění z cest. Jsou v něm informace o nejnovějších politických událostech, o jazyce, způsobu života, historických památkách, o rozvoji národního hnutí a o kulturně osvětové činnosti.

Nikoli náhodou se po stručných informacích o cestě po souši Jireček pouští do výkladu nejživějších politických událostí spjatých s okupací Bosny a Hercegoviny.

Ať vypráví o Istrii, kterou považuje převážně za charvátskou mluvící nářečím čakavským, o Pule, Zadru nebo o Splitu, stále se ve svém cestopisu vrací k pestré společnosti na lodi, na níž „se slyší hovory vlašské, francouzské, srbochorvatské, německé, české, turecké a albánské“ a kde je také plno vojáků. „Blížkost bojiště ohlašovala se přítomností dvou rezervních důstojníků, „gemütlich“ Videňanů, kteří měli tak málo vědomostí

³¹ Páta, J., *Jan Neruda a slovanský svět*, Časopis pro moderní filologii 20, 1934; V. Hálek navštívil Balkán roku 1870 a své dojmy zachytil mj. v *Obrazech z ciziny* (1872) a v *Menších cestách*.

jazykových, že nerozeznali vlaštinu od slovančiny. Byl tu i zástup istrianských a dalmatinských jednoročních dobrovolníků.“

„Vědeckého cestovatele“ K. Jirečka ovšem zajímala také historie, archeologické památky i písemnictví. Proto se např. v Zadru zdržel několik dní. Zaujaly ho zde římské a středověké nápisy, charakter města, které tvořilo v té době centrum, v němž bylo místodržitelství, vojenské velitelství, nemocnice, finanční úřady, kasárna, zásobárny a v němž úředním jazykem byla italština. Podobná situace byla také ve Splitu, kdežto na jih od Neretvy začínalo území bývalé Dubrovnické republiky, a proto se tam mluvilo „slovansky“. Zatímco gymnázia v Zadru a Splitu byla italská, v Dubrovniku a v Kotoru „se vyučuje ve všech osmi třídách slovansky“. Také tisk byl v severodalmatských městech italský. Pouze v Zadru vycházel dvojjazyčný časopis Narodni List — Nazionale, který uveřejňoval vedle článků italských také „slovanské“. „Třebaže se i mezi inteligencí dalmatinskou vyskytují mnozí uvědomělí Slované,“ říká Jireček, „neumějí mluvit čistě slovansky a v jejich hovoru slovanském všude slyšíte divné makaronismy, množství cizích slov.“ — „První dojem ze severní Dalmácie je takový, jako kdybys jel podél břehů italských, kdesi z Janova do Livorna, zřídka zaslechneš nějaké slovo slovanské.“³²

K. Jireček měl během cesty lodí do Dubrovniku možnost poznat řadu hlavních ostrovů Jaderského moře: Brač, Solta, Hvar, Vis, Korčula, Mljet aj. Toužil po tom podívat se na ostrovní život, „neboť každý z těchto ostrovů má své zvláštnosti, své mravy, kroje a své nářečí“.

Po výkladech o Hvaru, Splitu a o Dubrovniku jako „ohnisku jihoslovanského básnictví v 15. a 16. století“ neopomněl se zmínit také o vesnici Brist, rodišti „slavného pěvce Kačiće (vlastně slul Andrija Kačić-Miošić, † 1783) čili ‚starce Mjelovana‘, jehož epické písně o středověkých panovnících jihoslovanských a o bojích s Turky se staly obecným majetkem Dalmatinců a zpívají se nyní jako pravé národní písně“. Od Kačiće pak přešel k palčivým otázkám své současnosti. „Náš věk a nová povstání proti Turkům vychovaly podobného básníka z řádu sv. Františka (Kačić byl totiž františkán — poznámka moje I. D.) Hercegovce Grgu Martiče, známého z posledních událostí bosenských pod jménem ‚Radovan‘; ve svých Osvětnicích (Mstitelích) velkolepým způsobem opěval poslední boje z let 1857—1862, a dobyl si podobné slávy mezi katolíky i mezi pravoslavnými jako Kačić.“

Svoje vyprávění Jireček opět příznačně uzavírá nejrozmanitějšími událostmi, totiž připomínkou na ozbrojené srážky mezi Turky a dubrovnickými sedláky, které byly příčinou toho, že když dorazil dne 17. srpna 1878 pozdě večer do Dubrovniku, městská brána byla uzavřena a posádka a veškeré obyvatelstvo uvedeno do pohotovosti. Nakonec však byl Jire-

³² Světozor, čís. 51, 1878. 631.

ček spolu s „celým zástupem opožděných měšťanů, poddůstojníků atd.“ vpuštěn do Dubrovníka a „nazejtří počal se seznamovati s tím krásným městem, které se stalo jeho obydlím na několik měsíců“.

Hned následujícího roku (1879) věnoval Jireček Dubrovniku dvě cestopisná pojednání. Jedno uveřejnil ve Světozoru pod názvem *Epidaur*, druhé v Osvětě pod názvem *Dubrovník*.³³ V prvním pojednal o založení města a o jeho okolí, jak je poznal za svého prvního pobytu v Dubrovniku koncem září 1878, kdy se „okupace Hercegoviny klonila svému konci. Od několika dní poslední zbytky muslimských povstalců byly obleženy na neschůdném hradě Klobouku.“ Podrobný popis jednotlivých částí města a jeho okolí je proložen četnými historickými a kulturními údaji (například o básníku M. Vetranovičovi a o jeho životě na ostrově sv. Ondřeje). Celé okolí i město autor prochodil pěšky. Horské hřebeny a stezky jej vracejí ve vzpomínkách na nejbližší minulost: „Tudy se leta 1876 chodilo do tábora Ljubibratičova v klášteře Dužském a tudy, jakož i podobnými přechody nad Rijekou, utíkaly rodiny povstalců hercegovských na půdu rakouskou.“³⁴ Po historickém exkursu o Epidauru, o němž se mluví i v jedné slovanské listině z roku 1253, všimá si Jireček počtu obyvatel, jejich národnostního složení, způsobu obživy a jazyka.

V druhém Jirečkově cestopisném příspěvku najdeme některé informace obecně balkánského charakteru, např. o osudech lesních porostů a o Athosu. Jireček popsal rovněž obchodní a řemeslnický život Dubrovníku, lidové kroje, administrativní strukturu města a jeho národnostní pestrost i dubrovnický archiv, v němž pracoval. Také toto své vyprávění o „rajském koutu světa“ Jireček aktualizuje dosti otřesnými informacemi o hercegovských uprchlících, kteří se po čtyřletém nuceném vyhnanství znovu vraceli do svých domovů. Mluví o nich jako o „nejlepším a nejkrásnějším lidu“.

Na rozdíl od populárnějšího výkladu o Dubrovniku ve Světozoru v tomto svém vyprávění Jireček podal mnohem systematictější, odbornější, fundovanější výklad historického vývoje Dubrovníku a jeho obchodních styků s osmanskou říší, zmínil se o rozkvětu slovanského písemnictví v 15. a 16. století v této „miniaturní aristokratické republice“ i o nejnovějším rozvoji národního uvědomění.

Dojmy a historické údaje, které Jireček takovým mistrným, čtivým a láskyplným způsobem sděloval ve čtyřech cestopisech čtenářům Světozoru a Osvěty, pocházely z jeho prvního pobytu na jihu v roce 1874 a z druhé cesty o čtyři roky později. O prázdninách roku 1879 se sice znovu vydal do Dubrovníku a pobyl tam celé dva měsíce, k tomu však,

³³ Jireček, K., *Epidaur*, Světozor 13., čís. 2, 1879, 13–18, čís. 4, 39–42, čís. 5, 51 až 54; t ý ž, *Dubrovník*, Osvěta, 1879, 9–25.

³⁴ Světozor, čís. 4, 1879, 41–42.

aby o tom podal další svědectví, mu již nezbyl čas. Byly tu nabídky vlád Bulharského knížectví a Východní Rumelie, aby vstoupil do jejich služeb. To však už začíná nová kapitola Jirečkova vědeckého i osobního života.

